

... paradisum plantavit hortum plantavit...

Ültetett az Úr Isten
egy kertet Édenben, keleten,
és elhelyezte benne az embert, akit
alkotott.
Ter 2,8

Fogta tehát az Úr Isten az embert,
és az Éden kertjébe helyezte,
hogy művelje és őrizze meg.
Ter 2,15

Időszaki kiállítás
a Pannonhalmi
Főapátsági Könyvtár
klasszicista könyvtártermében

2025. március 21. és
2025. november 11. között

1.tárló

A Pannonhalmi Főapátság *kulturális évadai* az elmúlt évtizedben egy-egy *hívószó* köré szerveződtek. Ezek 2020-ban a VENDÉGSÉG, 2021-ben az EMLÉKEZÉS, 2022-ben a MEGÚJULÁS, 2023-ban a ZARÁNDOKLÁS, 2024-ben az ÜNNEP voltak. E hívószó jegyében rendezik meg a képzőművészeti, a zenei, a spirituális és teológiai programokat, és ehhez kapcsolódik a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban látható időszak kiállítás. 2025-ben ez a hívószó a *KERT*.

Az kiállítás címe és mottója a *Teremtés könyve* 2. fejezetére utal. Az ebben szereplő, a Teremtő által létrehozott *kert* (*Paradicsom, Éden*, maga a Föld), amit Isten az emberre bízott, hogy őrizze és művelje, az évezredek, évszázadok során *szimbólummá* vált: az elégedettség, a jólét, a boldogság jelképévé. A bűnbeesés után azonban, az emberiség történelmében *az Isten alkotta (mennyei) kert* a maga tökéletességében, harmóniájában és rendjében már csak *az emberiség vágyakozásának tárgya* lett.

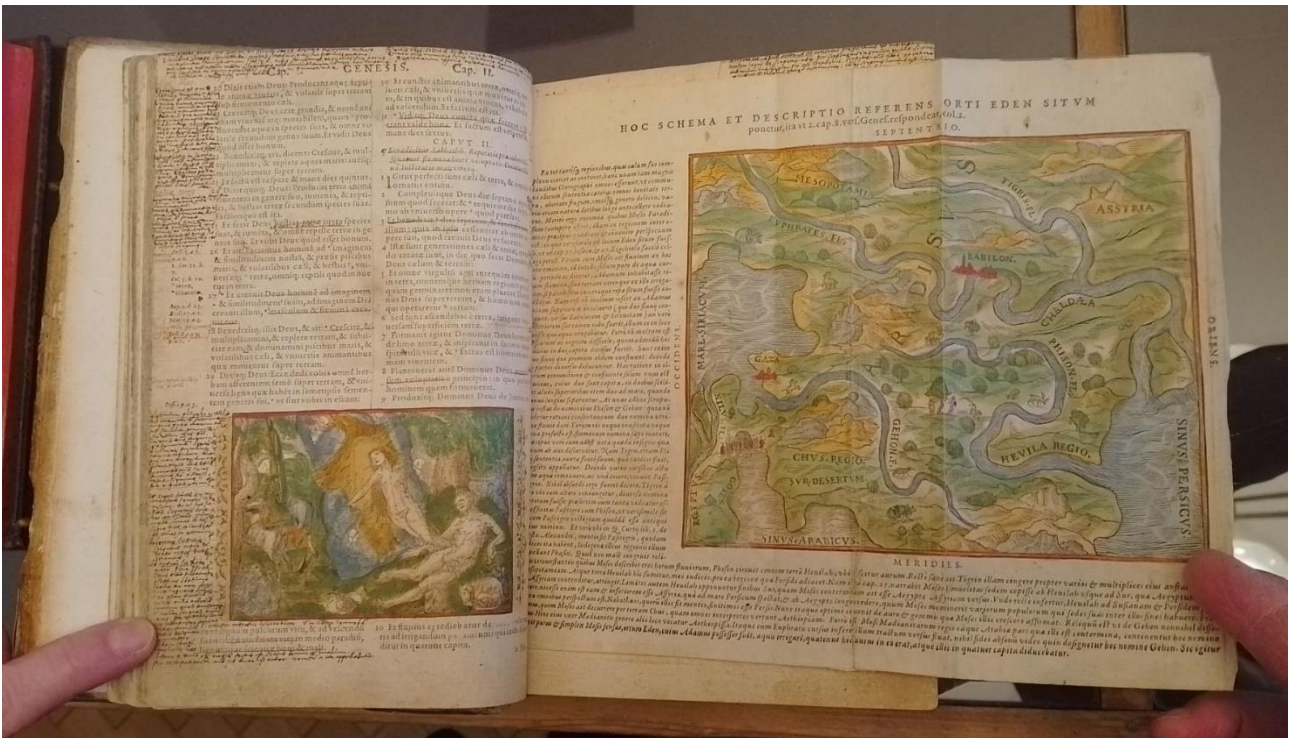
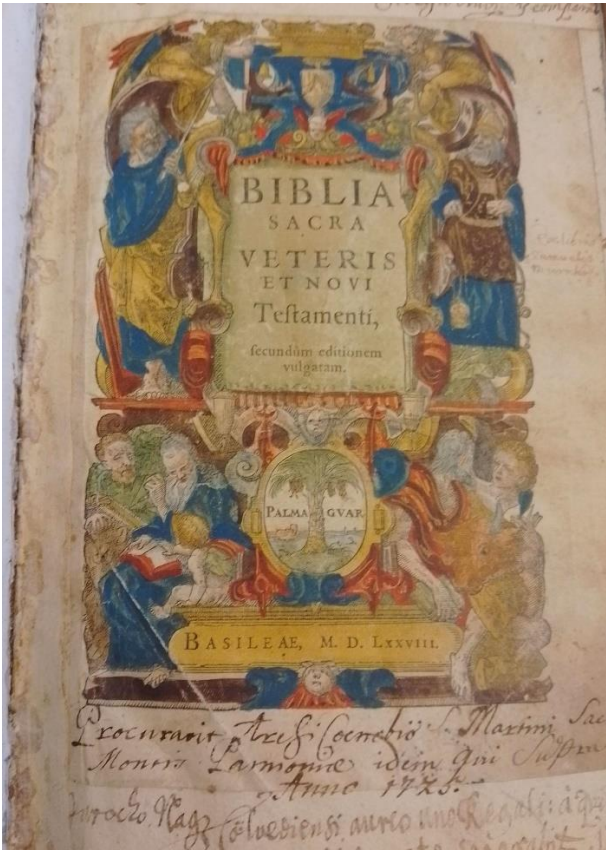
Az Isten rendelte feladat — hogy az ember a teremtett világot, „kertet” művelje és gondozza — a bűnbeesés után is érvényes maradt. *Az emberiség által létrehozott (földi) kertekben* a kolostorkerttől, a gyógynövénykerten, a díszkerteken át, a veteményes- és gyümölcsöskertekig akarva-akaratlan, *ez a parancs teljesül*, miközben az ember a Teremtő munkatársa lesz. A kert kialakító és gondozó ember (kertész) *mintája és eszménye az édenkert*, a maga tökéletességében, mely szépségével gyönyörködtet, felüdít és gyógyít, testi és lelki táplálékot ad.

A kiállításon a könyvtár gyűjteményéből válogatott édenkert-ábrázolásokat és leírásokat láthatunk, majd ezek „földi másait”: kolostorkerteket és díszkerteket, melyekben gyógynövényeket és haszonnövényeket termeltek és emellett szebbnél szebb, a lelket gyönyörködtető virágokat. Szeder Fábián bencés polihisztor – aki a 19. században kialakította a pannonhalmi kertet — naplóját olvasva pedig bepillantást nyerhetünk a főapátsági kert mindennapi működésébe.

BIBLIA

Basilea (Bázel), 1578

A világ és az ember teremtéséről a Biblia Teremtéstörténetében olvashatunk. Az Úr Isten, a Teremtő kertet ültetett az Édenben és belehelyezte az embert, hogy művelje és őrizze. A kiállított, 1578-ban Bázelben kiadott Bibliában szép színezett metszeten láthatjuk a Paradicsomkertet és kihajtható mellékletként az Éden térképét, mely egyes feltételezések szerint a mai Perzsa-öböl körül helyezkedhetett el. A hagyomány szerint az édenkertből indult a forrása a Tigris, Eufrátesz, a Nílus és az Indus folyóknak.

MONUMENTA BOICA.

VOLUMEN TERTIUM.
EDIDIT
ACADEM. SCIENT. MAXIMILIANEA.

MONACHII,
PROSTAT APUD FRANC. LAUR. RICHTER,
AN. MDCCLXIV.

MONUMENTA BOICA Monachii (München), 1763-1861 36 kötet

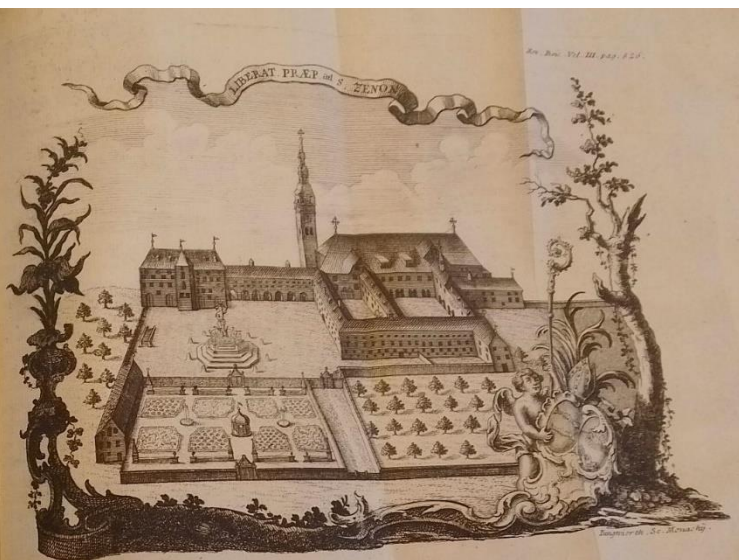
A *Bayerische Akademie der Wissenschaften* (Bajor Tudományos Akadémia) jóvoltából megjelentetett, Bajorország középkori történetét bemutató *Monumenta Boica* című művet az egyik legkülönlegesebb történeti munkaként tartják számon. *Christian Friedrich Pfeffel* szerkesztő célja az volt, amikor 1763-ban útnak indította a sorozatot, hogy a zárt egyházi-szerzetesi levéltárakban található forrásanyagot is hozzáférhetővé tegye a világi intézményekben található dokumentumok mellett a tudományos kutatás számára.

526

PREFATIO.

Christianus † 1399.
Otto II. † 1412.
Conradus IV. † c. 1430.
Paulus † 1432.
Johannes I. † 1465.
Johannes II. † 1470.
Johannes III. ref. 1482.
Ludovicus Ebner ref. 1498.
Johannes IV. † 1505.
Oswaldus † 1515.
Wolfgang † 1526.
Paulus II. † 1553.
Erasmus † 1559.
Andreas † 1562.
Wolfgangus II. † 1592.
Melchior ref. 1599.
Leonardus ref. 1613.
Georgius I. † 1615.
Georgius II. † 1628.
Bernhardus I. † 1658.
Bernhardus II. † 1696.
Josephus † 1698.
Johannes IV. † 1705.
Sigismundus ref. 1720.
Floridus † 1757.
LIBERATUS.

Monu-

VIETZ, Ferdinand Bernhard
Icones plantarum edico-oeconomico-technologicarum cum earum fructus ususque descriptione

Wien (Bécs), 1800-1819 10 kötet
 11. kötet: Joseph Lorenz Kerndl

Ferdinand Bernhard Vietz (1772-1815) osztrák orvos és gyógyszerész, 11 kötetes művében mindazokat a növényeket leírja, melyeket étkezésre, a gyógyászatban vagy a kertépítészetben felhasználtak és a gyógyszerkutatók során vizsgáltak. Az 1. és 2. kötet latin és német nyelven, a 3-10. kötetek csak német nyelven jelentek meg. A 11. kötet *Joseph Lorenz Kerndl* munkája. A monumentális művet *Ignaz Albrecht* bécsi rézmetsző közel 1200 kézzel színezett rézmetszete illusztrálja. A sorozat rendkívül ritka.

2. tárló – Paradicsom, Éden

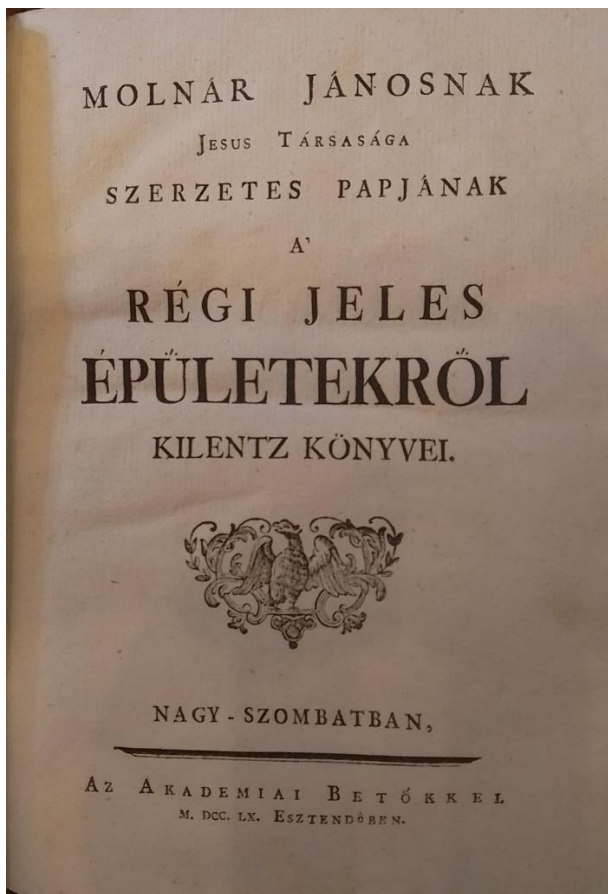
Az Isten az embert a Paradicsom kertjébe (latinul *paradisum*, ógörög *paradeiszosz*) teremtette, ahol tökéletes boldogságban, harmóniában és elégedettségben élt a Teremtővel, önmagával és az egész teremtett világgal. Ádám, miután Isten életre keltette a föld porából, azt a feladatot kapta, hogy művelje azt – ezzel a Teremtő munkatársává vált. A bűnbeesés után az első emberpár kiűzetett a Paradicsomkertből, oda, ahol „tövis és bojtorján terem” (vö. Ter 3,18), de a föld gondozására szóló feladat továbbra is érvényes maradt, és megmaradt, újra és újra feléledve szívében az elveszett Éden utáni sóvárgás, vágyakozás. Ez a sóvárgás ihlette és persze a létfenntartás sürgette, hogy szívet-lelket gyönyörködtető díszkerteket és táplálékot adó haszonkerteket hozzon létre.

BIBLIA

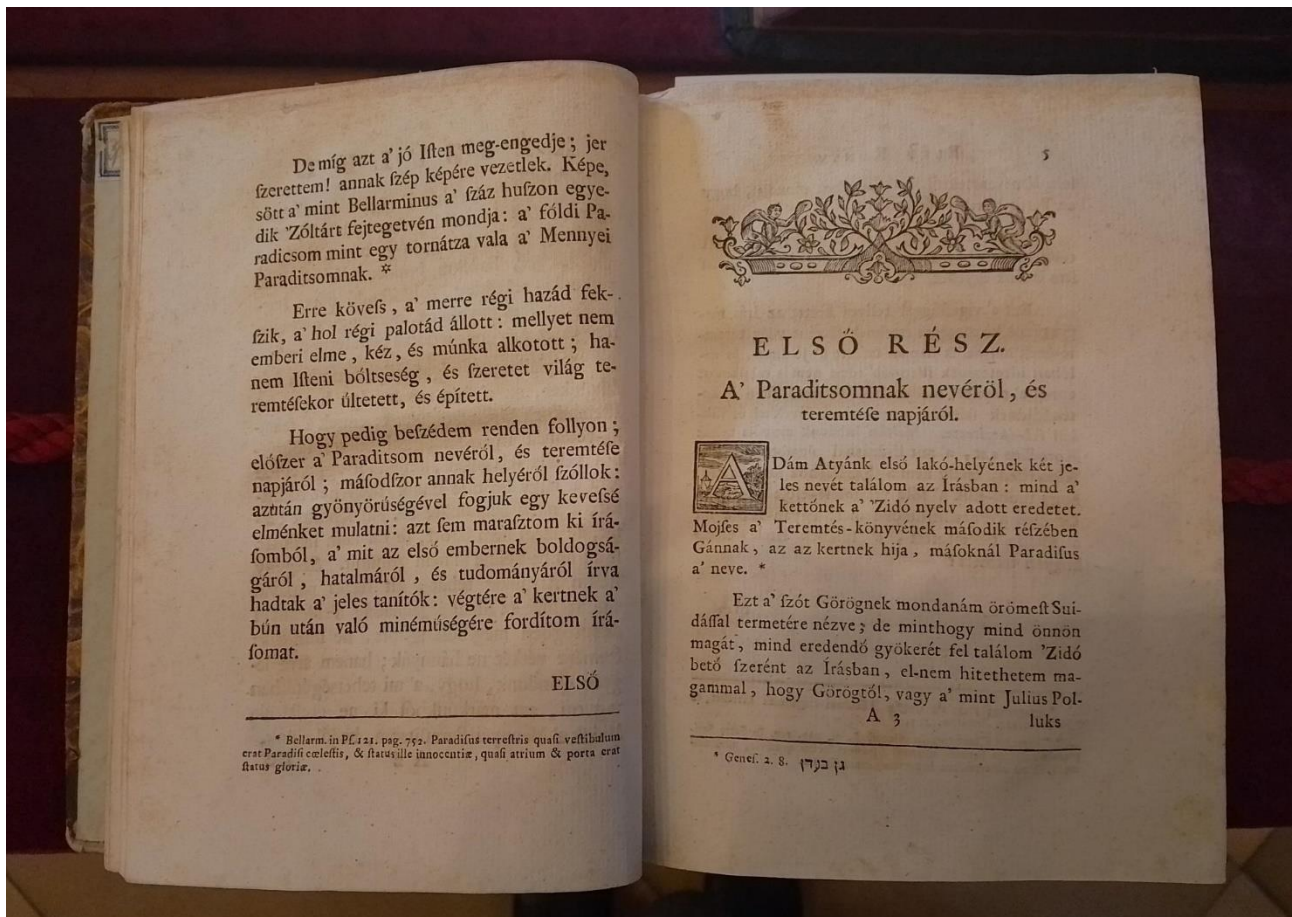
Wittenberg, 1564

Az Éden-Édenkert vagy Paradicsom-Paradicsomkert annak a vidéknek a neve, ahol a Biblia szerint Ádám és Éva lakott a bűnbeesés előtt. Tágabb értelemben az emberiség elképzelt, ősi aranykorát is jelenti, illetve a mennyországot is. Az édenkertben az ember romlatlan tisztaságban, békében élt Istennel, harmóniában a természettel és a többi élőlényel. A bűnbeesés után azonban értelme elhomályosult, akarata meggyengült a bűnnel szemben, megismerte a szenvedést, és el kell szenvednie a testi halált. Ebből az állapotából Krisztus ragadta ki az embert, aki megváltotta bűneit és visszaszerezte az örök életet.

MOLNÁR János
Régi jeles épületek
 Nagyszombat, 1760

Az első magyar nyelvű művészettörténeti munka. A jezsuita szerző, a nagyszombati akadémia tanárának célja a korszerű ismeretterjesztés, a világi (nem teológiai) tudományok bemutatása volt, magyar nyelven. A kötet nem is annyira építészeti, mint művelődéstörténeti összefoglalás, melyben ókori szerzők művei segítségével és a Biblia felhasználásával mutatja be az „építészeti alkotásokat” (Paradicsomkert, Noé bárkája, Bábel tornya, egyiptomi piramisok, Salamon temploma stb.) a világ kezdetétől a római kor végéig. Az emberiség számára fontos építmények mellett bemutatja a kort, melyben létrejöttek, szól az adott nép kultúrájáról, nyelvéről és szokásairól is.

De míg azt a jó Isten meg-engedje; jerszerettem! annak szép képére vezetlek. Képe, sőt a mint Bellarminus a' száz huszon egyedik Zoltárt fejtegetvén mondja: a' földi Paradicsom mint egy tornátza vala a' Mennyei Paraditsomnak. *

Erre követs, a' merre régi hazád fekszik, a' hol régi palotád állott: melyet nem emberi elme, kéz, és munka alkotott; hanem Isteni böltsesség, és szeretet világ teremtékor ültetett, és épített.

Hogy pedig befzedem renden folyon; először a Paraditsom nevérol, és teremté napjáról; másodszor annak helyéről szóllok: aztán gyönyörűségével fogjuk egy kevesé elménket mulatni: azt sem marasztom ki íráfomból, a' mit az első embernek boldogságáról, hatalmáról, és tudományáról írva hadtak a' jeles tanítók: végtére a' kertnek a' bűn után való minéműségére fordítom íráfomat.

ELSŐ

* Bellarm. in PL. t. 21. pag. 792. Paradisus terrestris quasi vestibulum erat Paradisi celestis, & status ille innocentiæ, quasi atrium & porta erat status gloriæ.

ELSŐ RÉSZ.

A Paraditsomnak nevérol, és teremté napjáról.

Dám Atyánk első lakó-helyének két jeles nevet találok az Írásban: mind a' kettőnek a' Zidó nyelv adott eredetet. Mojsés a' Teremtés-könyvének második részében Gánnak, az az kertnek hja, másoknál Paradisus a' neve. *

Ezt a' szót Görögnek mondanám örömeft Suidással természetére nézve; de minthogy mind önnön magát, mind eredendő gyökerét fel találok Zidó bető szerént az Írásban, el-nem hitethetem magammal, hogy Görögtől, vagy a' mint Julius Poluks

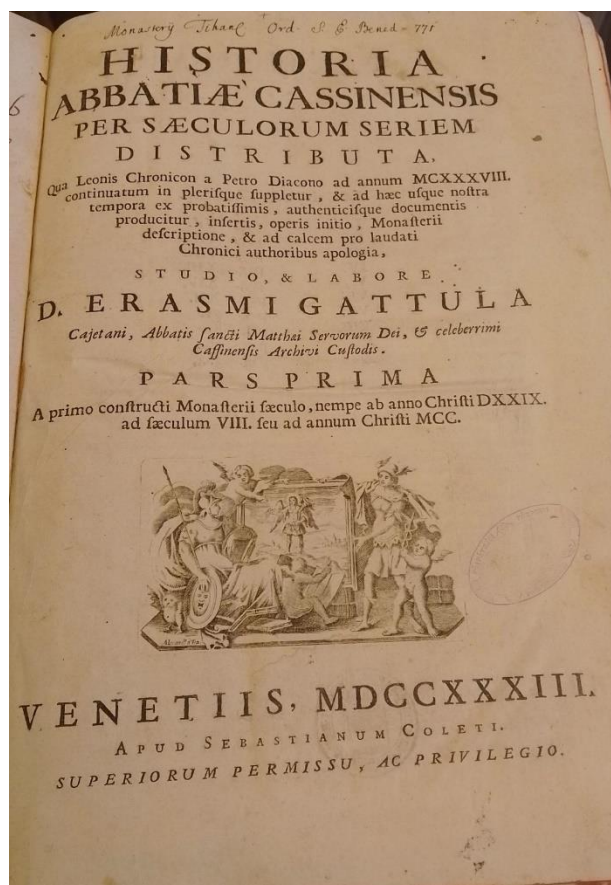
A 3

* Genes. 2. 8. אֶדֶן

3.tárló – Kolostorkert

Az eszményi bencés monostor épületegyüttesének és környezetének kialakításáról a 9. századból fennmaradt legkorábbi tervrajzot a svájci Sankt Gallen-i apátság könyvtárában őrzik. E modell szerint a kolostor környezetében meg kell teremteni mindazokat a helyiségeket (pékség, sörfőzde, malom, istálló, fürdő, ispotály,) és tereket (konyhakert, gyümölcsös, szőlőskert, gyógynövénykert), melyek biztosítják a mindennapi élet feltételeit.

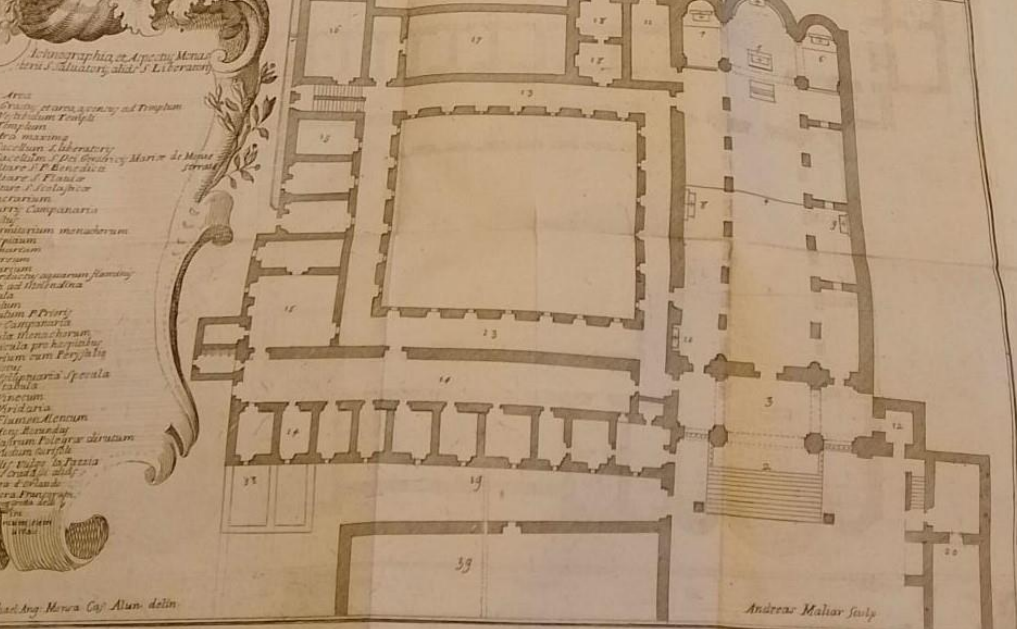
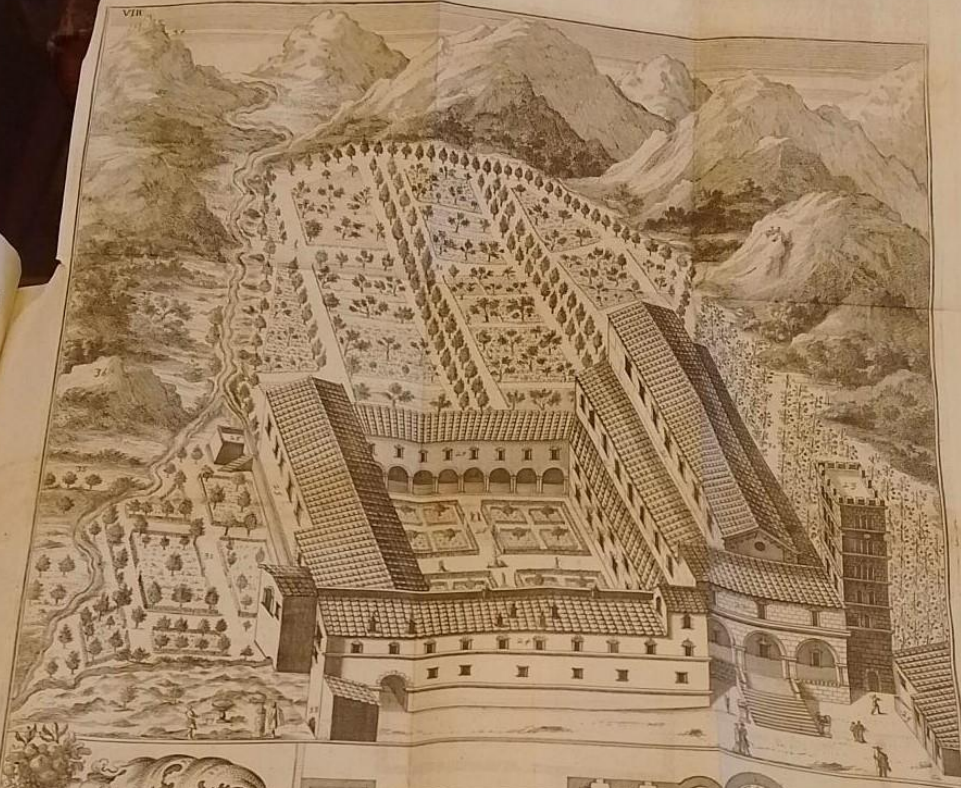
A kertnek – akár a gyógynövényesnek, akár a zöldségeskertnek vagy éppen a mai fogalmaink szerinti parknak – mindig is fontos szerepe volt a kolostorok életében. Itt termelték meg az ételmezéshez szükséges zöldséget és gyümölcsöt, valamint a gyógyszeralapanyagokat (gyógynövényeket), és ez volt a rekreáció, a séta, az elmélkedés helyszíne is.

GATTOLA, Erasmo *Historia abbatiae Cassinensis per saeculorum seriem distributa*

Venetia (Velenca), 1733-1734

Szent Benedek, a bencés rend alapítója 529 körül *Monte Cassino* hegyén alapított monostort. Az apátság történetét *Erasmo Gattola* (1662-1734) bencés szerzetes, a monostor levéltárosa írta meg. Műve 1733-1734-ben négy kötetben jelent meg. Az Amerikai Egyesült Államok Légierője 1944. február 15-én lebombázta a kolostort, mert azt feltételezték, hogy megszállták a németek. A világháború után az olasz állam biztosította az újjáépítés anyagi fedezetét az eredeti tervek alapján.

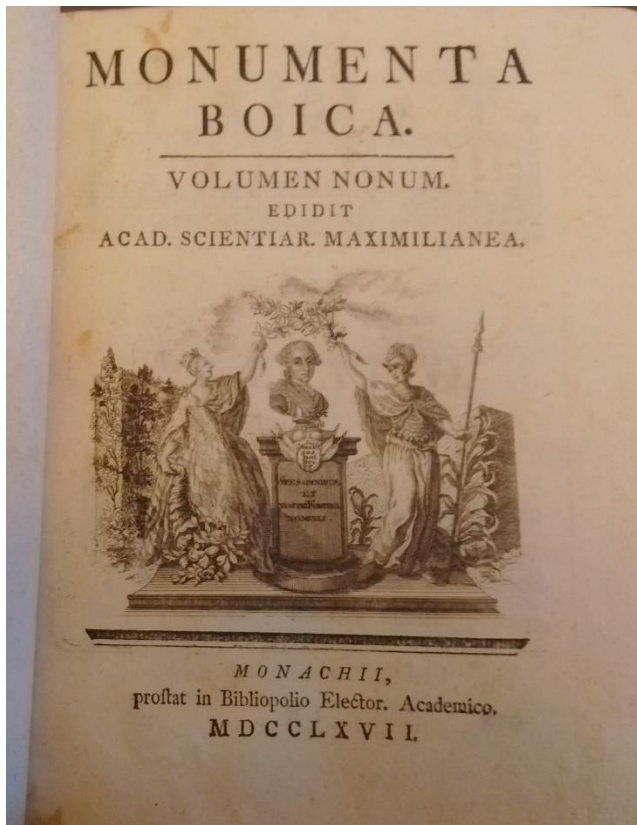

Architectura et Aedificia Monasterii S. Michaelis abbat. & Liberrim.

- 1. Atrium
- 2. Oratorium parvum ad Templum
- 3. Oratorium Templi
- 4. Templum
- 5. Atrium maximum
- 6. Jacobinum et laboratorij
- 7. Jacobinum S. Dei Spiritus & Mariæ de Monte Serrato
- 8. Alare S. Benedicti
- 9. Alare S. Petri
- 10. Alare S. Michaelis
- 11. Curia
- 12. Curia Campanaria
- 13. Atrium
- 14. Domus monachorum
- 15. Hospitium
- 16. Puerorum
- 17. Puerorum
- 18. Collatorum
- 19. Puerorum
- 20. Puerorum
- 21. Puerorum
- 22. Puerorum
- 23. Puerorum
- 24. Puerorum
- 25. Puerorum
- 26. Puerorum
- 27. Puerorum
- 28. Puerorum
- 29. Puerorum
- 30. Puerorum
- 31. Puerorum
- 32. Puerorum
- 33. Puerorum
- 34. Puerorum
- 35. Puerorum
- 36. Puerorum
- 37. Puerorum
- 38. Puerorum
- 39. Puerorum

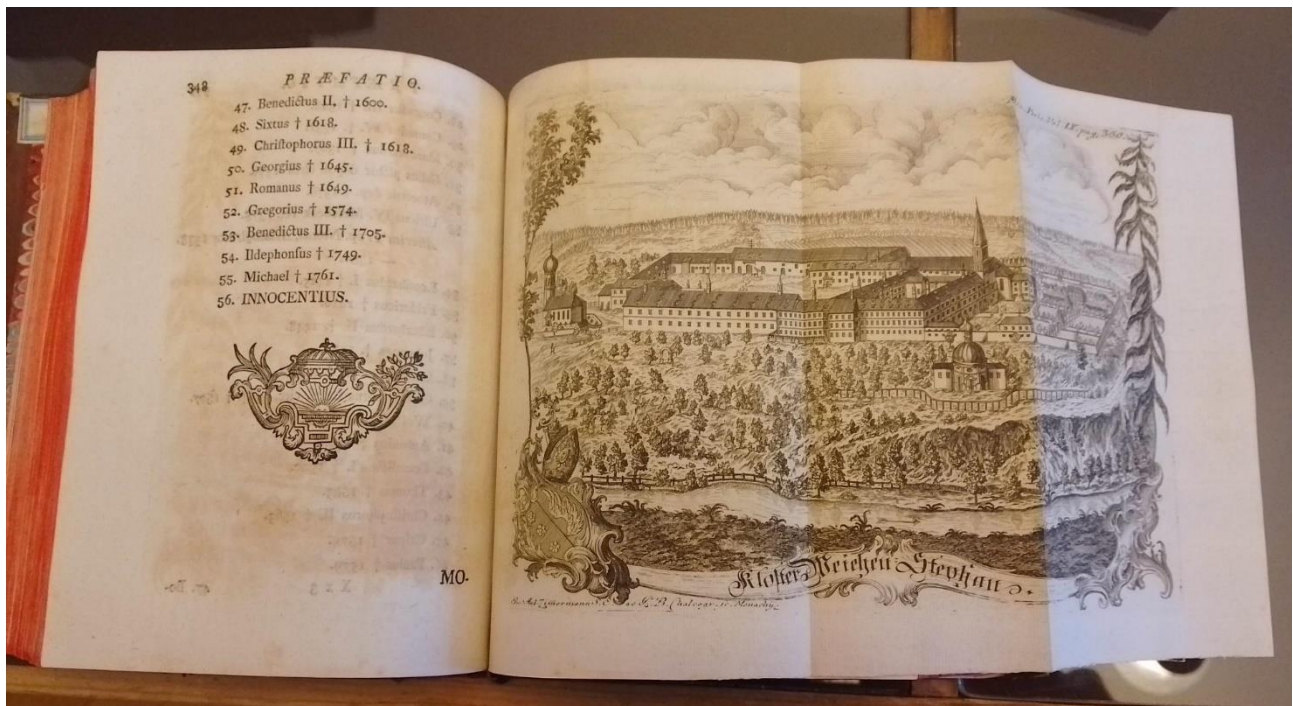
D. Michael Ang. Morra Cap. Alun. delin.

Anon. Malis Sculp.

MONUMENTA BOICA
Monachii (München), 1763-1861

A *Monumenta Boica* című, több, mint 50 kötetből álló sorozat 1763 és 1861 között megjelent 36 kötetét őrzünk könyvtárunkban. Ez a nagyszerű vállalkozás egészen tág értelemben tekinti át Bajorország történetét – széles kultúrtörténeti áttekintést ad. Kis kiállításunkban az 1., a 3., és 9., kötetet mutatjuk be, melyben szép kolostorkert-ábrázolásokat találunk.

4.tárló – Gyógynövénykert

Az ókori és középkori emberek úgy gondolták, hogy a természetben előforduló élőlények és természeti kincsek közül sok minden alkalmas a betegségek gyógyítására és kezelésére. Az először 1491-ben megjelent, később több kiadást megért *Hortus sanitatis* című könyvben nemcsak növényeket találunk – bár azok vannak túlsúlyban –, hanem olyan valóságos és mitikus állatokat, köztük külön a madarakat, valamint ásványokat és féldrágaköveket, melyeknek gyógyító hatást tulajdonítottak. A könyv az 1. században, 40-90 körül élt görög orvos, *Dioscorides Peri hülész iatrikész* (latin nevén *De materia medica*) című ókori gyógynövénykönyvének – amely minden későbbi herbárium forrásának tekinthető –, módosított latin fordítása. A *Hortus sanitatis* előzményének pedig egy 1484-ben megjelent latin nyelvű *Herbarius*, illetve 1485-ben a német nyelvű *Garten der Gesundheit* tekinthető.

MATTIOLI, Pietro Andrea
Kreutterbuch des ...jetzt ...
mit ... neuen Figuren
Franckfurt am Mayn (Frankfurt),
1626

Pietro Andrea Mattioli (1501-1578) olasz orvos és természettudós volt, akinek fő műve a *Dioscorides* (i.sz. 40–90 körül élt, a farmakológia atyja, botanikus, orvos, gyógyszerész) gyógynövényeiről írt kommentár. Először olaszul jelent meg 1544-ben, Velencében, majd 1561-ben Lyonban franciául, 1562-ben Prágában cseh nyelven. 1563-ban ugyancsak Prágában német nyelven is kiadták. Az ismerteken túl mintegy 100 új növényt és gyógynövényt azonosított. Műveit szép, egyes kiadásokban kézzel festett metszetek díszítik.

Das Dritte Buch Von Andre Matthioli

Das dritte Kartendistel Geschlecht / so von ihm selbe circa hundert den Jahren
und sonst in andern Orten wachst / ist dem jahren aller drey gleich / auß dem
Winters / so die Distel nicht mehr so sparsam als in dem jahren.

Kartendistel *Dipsacus, Labrum*
Veneris, Carduus fallu-
rium

Die dritte Kartendistel / Dipfacus / heisset
dies am dreyen kompt vltimo delicti
der Camo / so darinnen na / schenck
bergen / Wärmern / inter / schenck
dum die dem sech / wie / schenck
an der vorgehenden Karte / pectus
indistel / Dill der Gera / line fallu-
gill soll abgeschmetzt / seyn
und nicht strack auf der
Ward / ohne Winter
wachsen

Es ist noch ein ander weiß Geschlecht der Kartendistel / das wechset mit allen den
Sachen / nemlich Stengel / Blätter / und Köpfflein viel kleiner / vnd dreyerley
das obgenante. Der Stengel hat nicht halbes / ist auch nicht so dornicht / Die Köpfflein
sind nicht größer / dann die Nusskorn / sind nicht dünner / daaen besetzt / alle
gedruckt / den Köpfflein / Blätter weiß / vnd zuzeiten auch braun. * Dese
genant man in Latein proprio Vinga pastoris / Wiewol bey dem Serapione / so
also genant wirdt. Vinga pastoris wechset in Niederlande auch in Thüringen
den höchsten Bergen vnd Hügeln.

Natur / Krafft / vnd Wirkung.
Die Wurzel der Kartendistels truden im andern Grad / vnd hat ein
stübren.

Außen.
Die Wurzel in Wein gesotten / darnach geschossen / ober die Fische / vnd
den gelge heylet sie / sonderlich am Hintern / solche Arken mag man vbers Jahr
haben.

Von der Kreutz / beschreib. Natur vnd Wirkung. 225

Die Kreutz / ein Ergh / Dachsen / zu genant / Vestein. Die alten haben auch mit dieser
die Wergen / ertrichen.

Kreutz *Vinga pastoris*

Kreutzblätter in Eßig gesotten / mit Eßig
braun / vnd auß dem Sauch getrag / spisset den
Fluß der Galtina.

Ein Wasser von den Blättern distillert / ist gut
für die Peite im Mund / darmit gewaschen.

Dies Wasser / ober / laßt von den Kraut / in die
Dhren / so man redet die Wärme darau.

Ds Wasser / son den Blättern / vnd
ist gut zu dem reiten / Jäger / auß der Augen / damit
gewaschen. Es heylet vnter vnter alle
gelbe / braune / Flecken / vnter den Augen / darmit
gewaschen / die Weber / wiewol sie viel zu gebrau-
chen.

Die Wärme / so circa im Maer dieser Kartendistel
gefunden worden / dienen vnter das vnterliche
Stück / vnter / vnter / Hals / oder / Arme /
tragen mit Diocorde / schreib.

Genetete Wärme mit Weid / oder / Nosen-
dreschen / vnd / außgelegt / sind / trefflich / gut
vnter den / grausamen / Schmerzen / des / Finger-
wurm.

Kartendistel heisset Griechisch / vnd Lateinisch
Dipsacus, Labrum Veneris, Carduus Veneris vnd Fallonium. * Quibusdam Spina-
lentis Theophrasti, vnd Galidion Xenocrati, apud Plinium. * Teufsch / Wecker / a
ten / Vltimo / eret. Arabisch / Dipsacos. Weßsch / Cardo di panni vnd Dillaco. Spanisch
Cardencha, vnd Cardo pendendor. Französisch / Chardon à carder. Vehmisch / Eßig-
fa. Anglich / Tassel.

Von weißer Bergdistel Cap. XII.
Gesallt.

Weisse Bergdistel wechset an den Bergen vnd Wälden /
hat Blätter wie die weisse Eberwurz / außgenommen / das sie schmaler
vnd weißer sind / rauhe vnd sehr dornicht. Ihr Stengel ist zweyer
Eßen hoch / Daumen dick / wie die weisse / vnter / vnter / gel / hat sie ober
ein dornicht / Köpfflein / einen / Nessel / ähnlich / doch kleiner vnd länger. Auß diesen
Köpflein / schliessen hürige / Purpurfarbe / Blumen / darinnen / siedet der Samen / an
Gesalle / wieder / Samen / des / weissen / Saffrans / doch / runder. Die Wurzel ist dick / dann
ein / Daum / weiß / zweyer / Spannen / lang.

Zeit.
Man grabt diese Distel im Herbst / zur zeit der Weilsung.

Natur / Krafft / vnd Wirkung.
Weisse Bergdistel truden / vnd / zeucht / ein / wenig / zusammen.

In Leib.
Die Wurzel gebdet / geschossen / vnd / anderhalb / Quinte / schreier / in / sauren / Wein / ge-
truden / ist / gut / den / so / Blut / auß / zu / spisset / / Zeim / den / Wogen / schutzen / die / nicht / be-
halten /

Das Dritte Buch Von Andre Matthioli

Von kleinen Traubenkraut.
Cap. XIII.

Klein Traubenkraut. *Ambrosia.* **Varienten.** *Ambrosia fallu-
dica*

Gesallt.
Ist ein kurz / stand / dreier / Spannen / lang.
Darinnen vnd die ästern / kleine / Nauten / blättern. Der ästern sind viel / alle
halten voll / kleiner / Körnlein / oder / Samens / der / ist / zusammen / gedrungen
die / Trauben. Wärd / nimmer. Gibt / einen / lieblichen / Wein / auß. Die / wurzel / ist
anderhalb / Schuh / lang. Wächst / an / düren / vnd / sandigen / Orten.

Natur / Krafft / vnd Wirkung.
Das Kraut zeucht / zusammen / vnd / treibet / hinter / sich.

In Leib.
Das Wasser / vnter / gar / sehr / gebraucht / wann / einer / von / großem / auß / bebaun /
weh / gethan / hat.

Außen.
Klein Traubenkraut / zertrübet / vnd / auß / die / Wunden / gelegt / behaltet / sie / für / die
Entzündung / Gesotten / vnd / mit / der / Weß / agur / getrag / ist / gut / zu / dem / absch / offenen / Zügel
in / allen / Geschwulst / vnd / Geschwür / des / Halses. Diese / Wärd / dient / auch / zu / den
Sinfieren / wider / die / rote / Ruhr.

Der Saft / auß / den / Blättern / gepreß / hat / sein / Lob / zu / den / triefenden / Augen.
Die / Wärd / mögen / auß / diesem / Kraut / Dampf / oder / der / Wärd / machen /
der / die / ver / schiedene / Stöße / der / Natur.

Klein Traubenkraut / anticken / Orten / Raupen / tenn / genant / heisset / Griechisch
vnd / Lateinisch / Ambrosia. Vehmisch / Stresnyda.

Varienten / Kreis. *Ambrosia alia fallu-
dica.*

Es sind / vielen / Nennungen / vnd / Disputationen / von / der / Ambrosia / also / daß / fast
Jeden / einer / sonderliche / haben / wil. Etliche / nennen / Ambrosiam / oder / andere /

Von der Kreutz / beschreib. Natur vnd Wirkung. 297

Die Kreutz / ein Kreutz / fast / eines / Embago / hoch / mit / Blättern / fast / ist / die /
vnter / Samen / mit / kleinen / Dornen / vnter / aber / dem / der / vnter / dreyer /
vnter / an / einen / ist / reit / ein / zur / Conza / reit / Hippocr. / lib. de / vnter /
sich / Blüthen / vnd / absch / offenen / Geruch. Selt / ist / in / andern / Orten / eine /
vnter / reit / ein / daß / Diocorde / Ambrosiam / wech / er / auch /
vnter / haben / vnter / einem / guten / Geruch / zu / genant / man / schenck /
vnter / vnter / vnter / man / in / dornen. Vnter / Ambrosia / wech / man / in /
vnter / zur / Conza / reit / ein / Hippocr. / in / dem / Lateinisch /
vnter / man / hat / die / von / Conza / reit / ein / man / hat /
vnter / man / hat / die / Gattung / auß / Italien / für / Ambrosiam / prima /
vnter / vnter / welche / doch / nicht / andere / als / ein / vnter /
vnter / Anker / für / betonen / hab / vnter / ab / reit / lassen / vnter /
vnter / vnter / Samen / sich / vnter / hat. wie / dem / ein / selbe /
vnter / Kreutz / mit / seinen / Samen / getrag / werden. Es / ist / vnter /
vnter / Opinion / daß / die / ob / genant / Conza / Hippocr. / genant / die
vnter / Ambrosia / ist / welcher / Saft / ent / in / einem / andern /
vnter / werden / soll. So / hat / er / auch / Dodo / auß / bij /
vnter / sie / besch / in / reit / ein / daß / es / alle / nicht / zu / reit /
vnter /

Von Storckenschnabel. Cap. XCIV.
I. Storckenschnabel. I. Geranium. II. Storckenschnabel. II. Geranium.

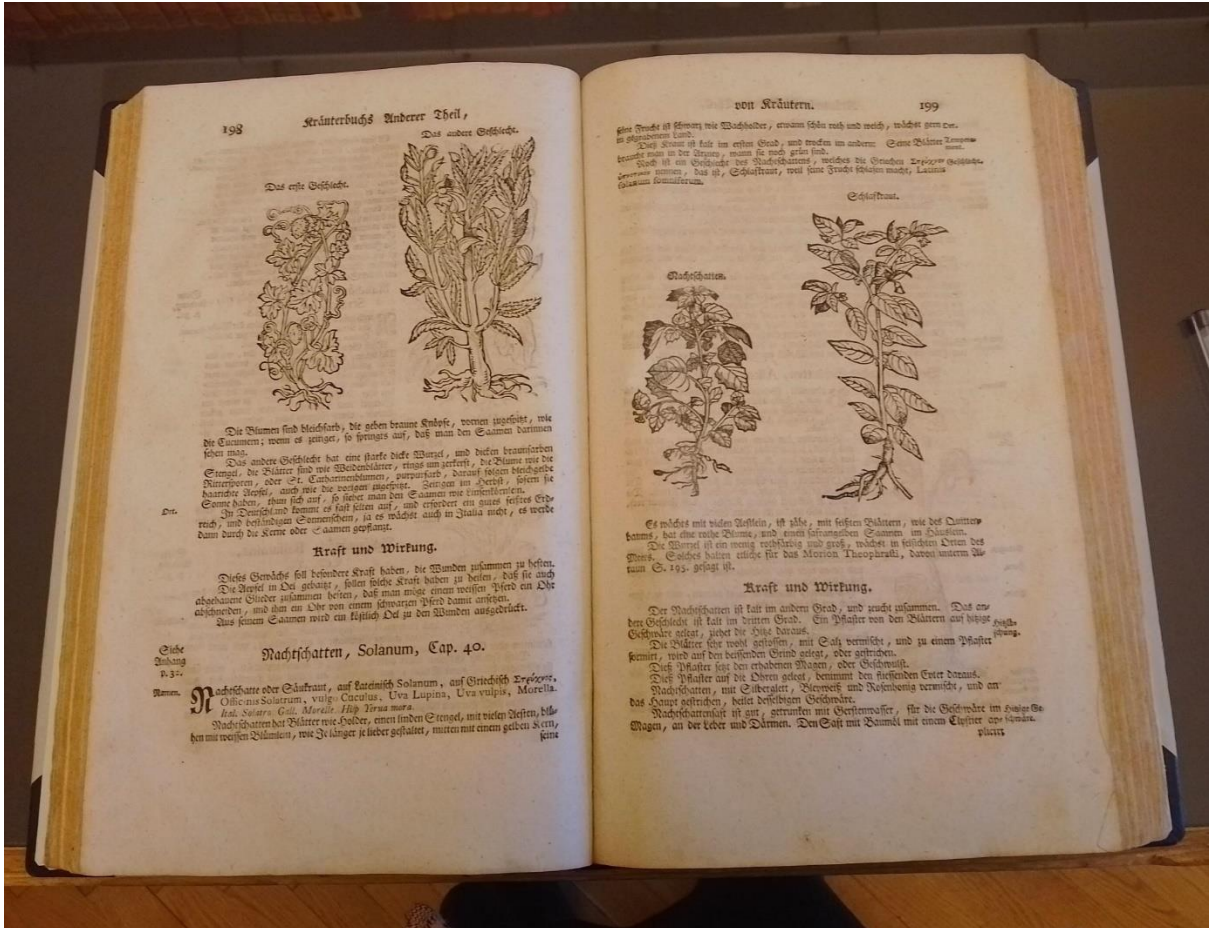

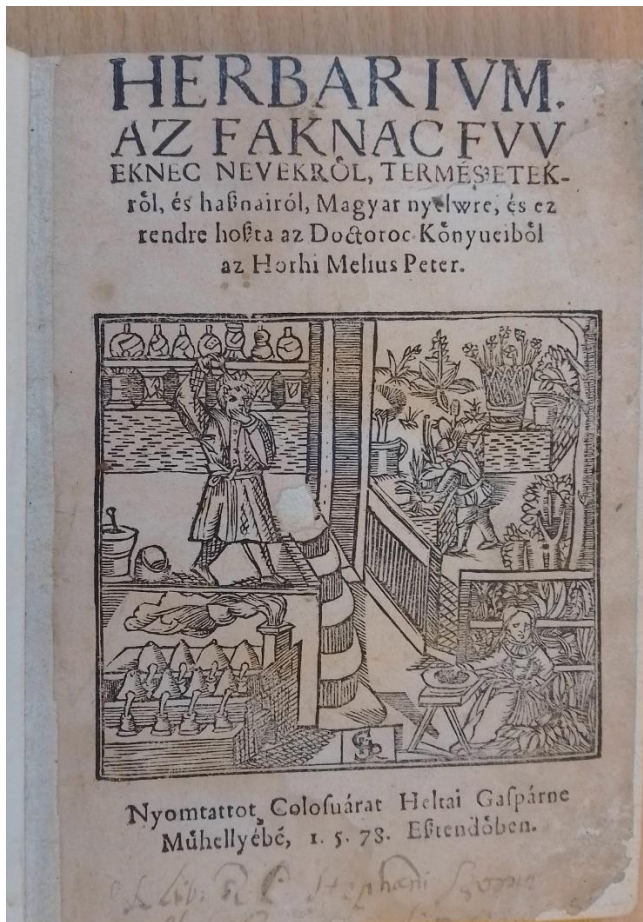
Gesallt vnd Beschalt.
Die Storckenschnabel haben den Namen von der Gesalle
denn sie Köpfflein bekommen mit langen Schnäbeln / gleich einem Storck-
schnabel / oder / Kranck / hals. Nannamades in /
Man findet dieser Schnäbel sechs Geschlecht.
Das erste hat kleinere Blätter / dann der Störck / sind / auch / nicht / so / sehr /
vnter / liegen / auß / der / Erden / so / reit / ein /
vnter / haare / reit / ein / Bringt / oben / an /
Ddd

LONITZER, Adam
Vollständiges Kräuter-Buch
Augsburg, 1783

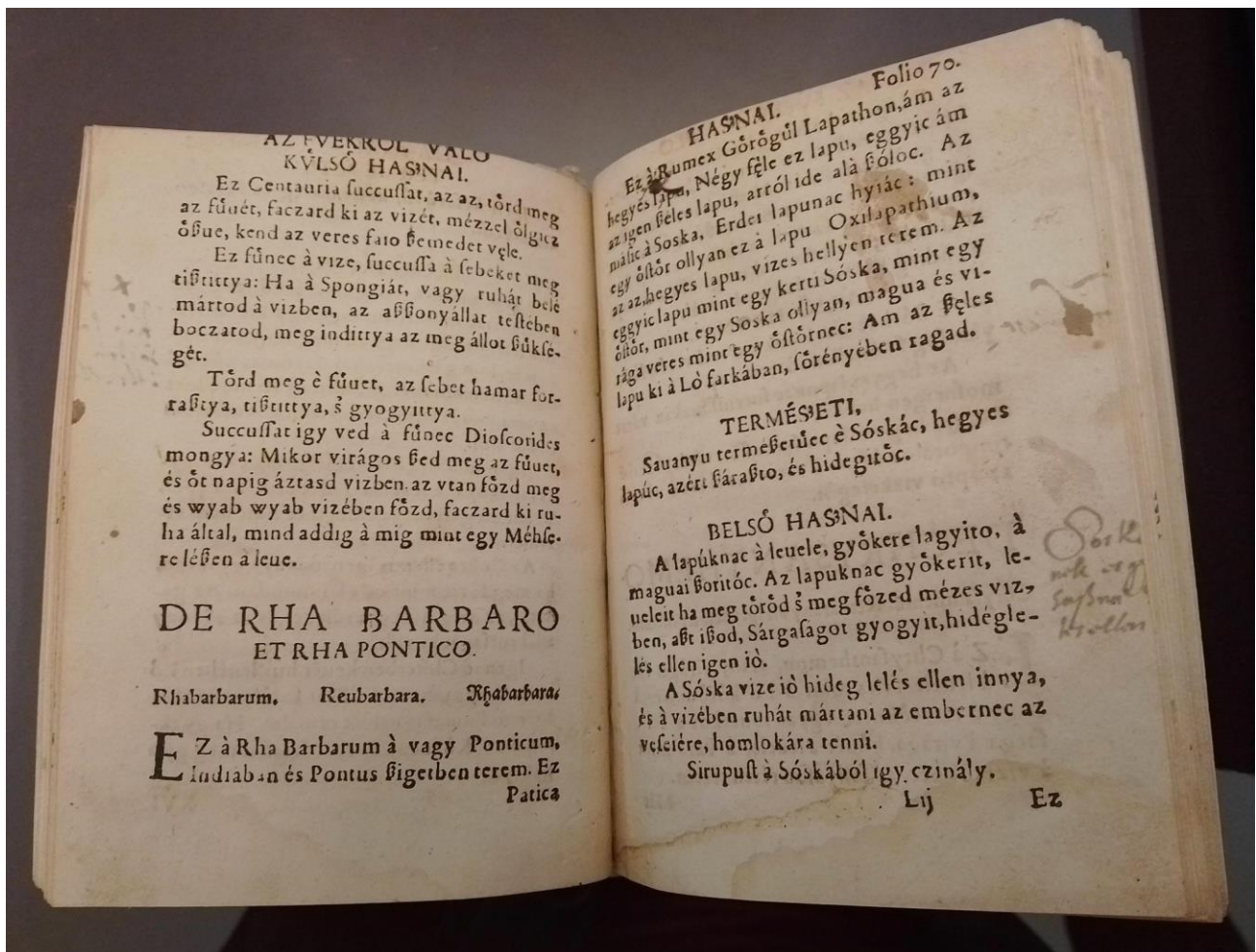
A füveskönyvek (latinul Herbarium, németül Kräuterbuch) gyógyászati célra készült botanikai könyvek. A legrégebbi fennmaradt európai herbárium a 10. századból származik. A kiállított kötet szerzője, Adam Lonitzer (latinosan Lonicerus) (1528-1586) előbb filozófiát és matematikát tanult, majd orvosi doktorátust szerzett. Az általa kiadott herbarium címe latinul *Naturalis historiae opus novum*. Nem titkolta, hogy mások mellett Mattioli könyveiből szerezte ismereteit. A könyv első kiadása 1551 és 1555 között jelent meg Frankfurtban. 1557-ben jelentette meg füveskönyvét először németül, melynek több mint 20 további kiadása ismeretes.

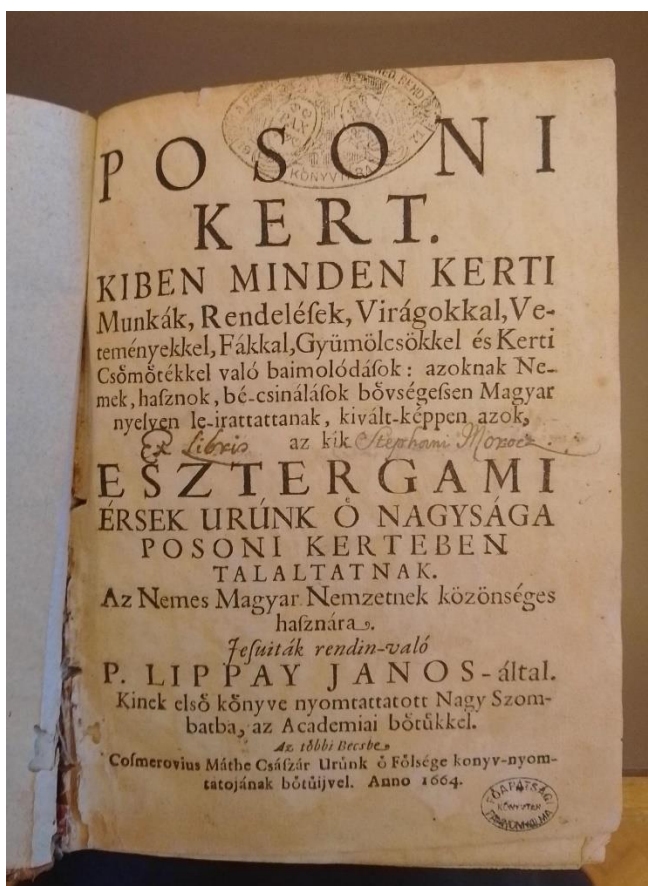
MÉLIUSZ JUHÁSZ Péter
*Herbarium az Fáknek,
Fűveknek nevekről,
természetekről és hasznairól*
Kolozsvár, 1578

Méliusz Juhász Péter (1532-1572) református lelkész, püspök, író, botanikus. *Herbarium az Fáknek, Fűveknek nevekről, természetekről és hasznairól* című műve **az első magyar orvosi füveskönyv**. Méliusz, művében, számos idegen szerzőre hivatkozik, ám legfontosabb forrása Adam Lonicerus *Historiae naturalis...* című kötete volt. A kötetben növényábrázolásokat nem találunk, de több, mint 1200 növény leírását és gyógyászati alkalmazását hozza.

5.tárló – Díszkert és haszonkert

A koraközépkori kolostorok általában lakatlan, a civilizációtól messzebbre eső természeti környezetben épültek fel, ezért a monostort körülvevő kertté alakított táj a szerzetesek fontos életterévé vált. A kolostorokon kívül hasonló főúri vagy főpapi körökben tapasztalhatunk: egy-egy kastély körül parkot is kialakítottak és ezekben egyéb építményeket: kerti lakokat, szökőkutakat, szabadtéri színházat. Míg a korábbi századokban – a késő reneszánsztól kezdve a barokk időszakában – mértani alaprajz szerint tervezett és ültetett franciakertek építése volt divat, az angoloknál a 18. századtól, szerte Európában pedig a 19. századtól a természetesnek inkább teret engedő „tájképi kert”, a parkszerű „angolkert” terjedt el, melyben gyakran különleges, idegen országból származó növényeket telepítettek.

LIPPAY János

Posoni kert

Virágos kert, Veteményes kert

Nagyszombat, 1664

LIPPAY János

Posoni kert

Gyümölcsös kert

Bécs, 1667

A 17. század legjelentősebb kertművészeti alkotása *Lippay György* (1600-1666) érsek nyaralókertje Pozsonyban. A kertről testvére, *Lippay János* (1606-1666) készített leírást *Posoni kert* című háromkötetes művében. Az első kötet *Virágos kert* címmel 1664-ben, a második kötet a *Veteményes kert* szintén 1664-ben, a harmadik a *Gyümölcsös kert*, 1667-ben jelent meg. Ez a mű **az első magyar nyelvű kertészeti szakkönyv**, nemcsak a ismerteti a kertet, hanem gyakorlati tanácsokat is ad. A pozsonyi érseki kert alaprajza hasonlít Montpellier botanikus kertjének egy részletére.

106 D. 114
GYÜMÖLCZÖS
KERT,

MELLYET A NEHAI MELTOSAGOS
ÉS TEKE'NTETES

LIPPAY GIÖRCY,

~~...~~ Esztergami Ersek Urunk ó Na-
gytsága Kóltségéuel.

Az Nemes Magyar Nemzetnek

~~...~~ Közönséges hasznára,

JESUITAK RENDIN V Ó,

ISTENBEN EL NTÜGODOTT

P. LIPPAY JANOS,

~~...~~ I R T. ~~...~~

NIOMTATTOT BECZBEN,

Cosmerovius Máté, Czászár Urunk ó Fólsep
Könyv - nyomtato bötüvel.

ANNO M. DC. LXVII.

Baker 161051

JÄGER, Hermann
Gartenkunst und Gärten sonst und jetzt:
Handbuch für Gärtner, Architekten und Liebhaber
Berlin, 1888

Hermann Jäger (1815-1890) német kertész és kertíró. Apja katonai karriert szánt neki, de fiatal korában meglőtték, így alkalmatlanná vált a katonai szolgálatra. Apja halála miatt 16 évesen el kellett hagynia az iskolát, hogy szakmát tanulhasson. Kertészetet tanult több kiváló kertésztől és botanikustól, sokat utazott, híres dísz- és botanikuskerthez, faiskolákat tanulmányozott. 1845-től Carl Alexander August Johann Szász-Weimar-Eisenach nagyherceg udvari kertésze, 1873-ban a Szász Nagyhercegség kertfelügyelője volt. Számos könyve jelent meg a kertészetről és a kertművészetéről.

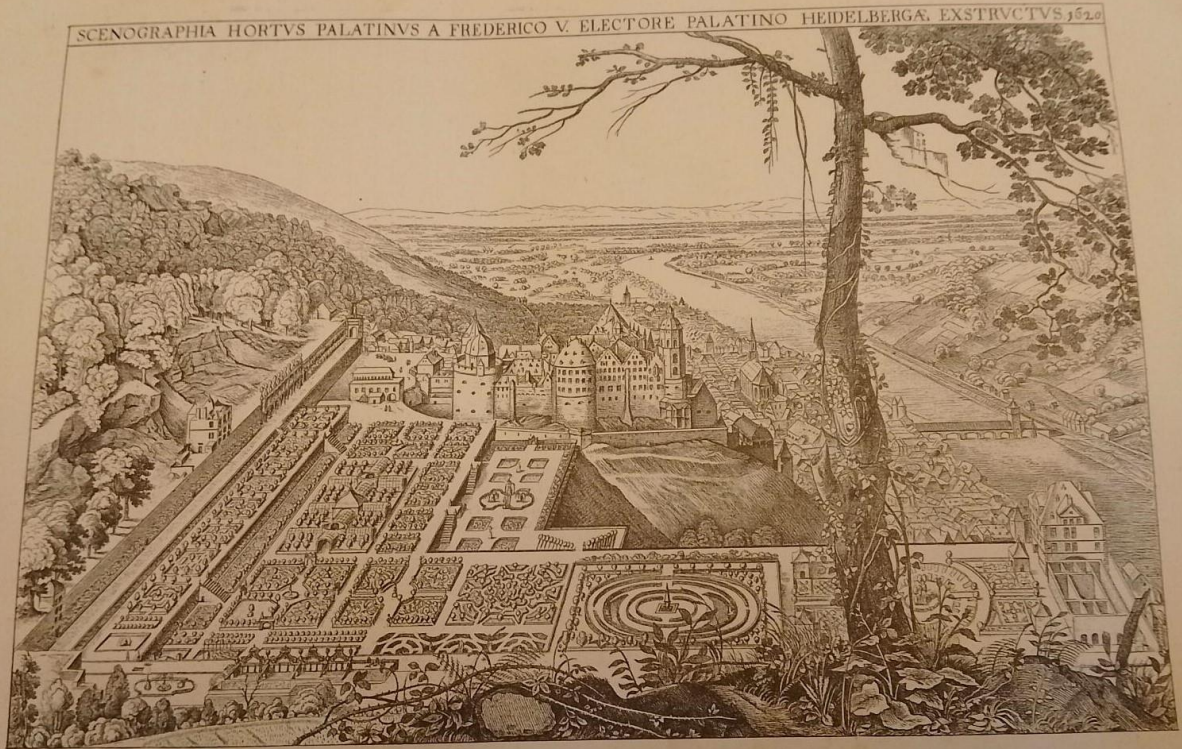

Fig. 57. Schloßgarten zu Heidelberg im Jahre 1620.

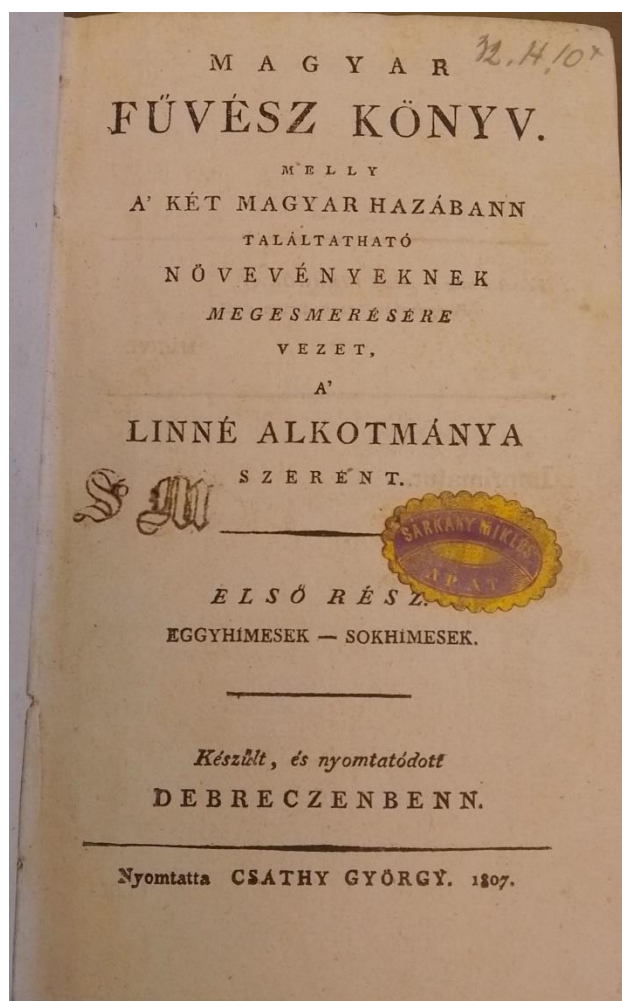

Die Gärten im französischen Stile.

Fig. 100 Ansicht von Chantilly.

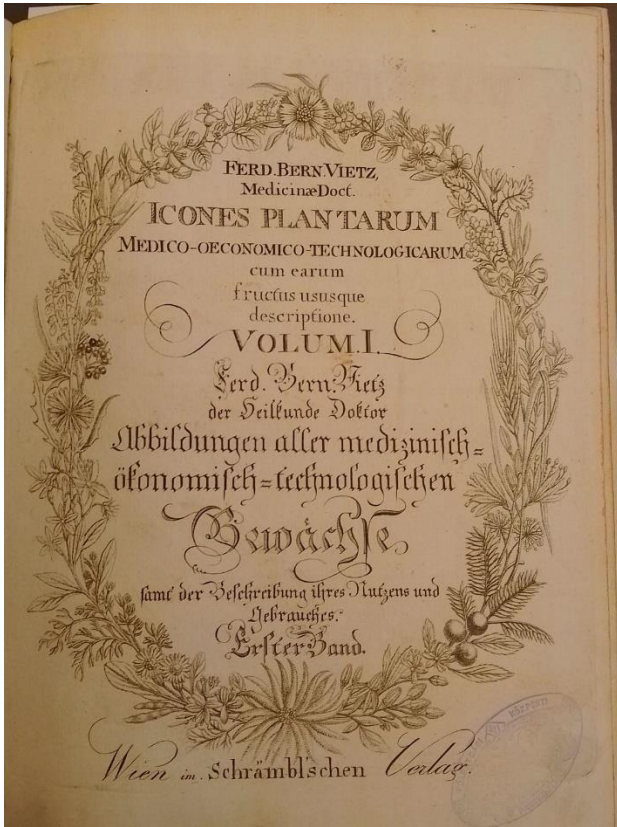
6. tárló – Botanikák

A biológia növényekkel foglalkozó ága a növénytan, idegen szóval botanika. A szó ógörög eredetű (βοτάνη, botané), legelőt, füvet, takarmányt jelent. A botanikusok szerinte a világon mintegy 400.000 növényfajt vizsgálnak, melyből 248.000 a virágos növény. A mérgező- és gyógynövények ismerete a legrégebbi tudományágak közé tartozik. Az ókorban és reneszánsz korban az orvostudomány egyik mellékágaként oktatták. A hallgatók az egyetemek mellett kialakított fűvészkertekben sajátíthatták el a gyakorlati tudást. A modern növénytan a növények morfológiáját, élettanát, biokémiáját, egyedfejlődését, ökológiáját, evolúcióját tanulmányozza, rendszerezésükkel és betegségeikkel is foglalkozik.

DIÓSZEGI Sámuel
FAZEKAS Mihály
Magyar fűvész könyv Melly a két magyar hazábann találtatható növevényeknek megismerésére vezet, a' Linné alkotmánya szerint
Debrecen, 1807

Diószegi Sámuel (1761-1813) debreceni református lelkész, botanikus és sógora *Fazekas Mihály* költő (1765-1828) műve **az első magyar nyelvű növényhatározó**. A mű az élőlények modern rendszertanát megalkotó *Carl von Linné* (1707-1778) növényteni rendszerének tudományos eredményeit felhasználva, több mint 3000 magyarországi növény leírását tartalmazza. A szerzők teremtették meg a leíró növénytan, valamint az alaktan magyar szaknyelvét. Mintegy 300 növényt ma is az általuk alkotott néven nevezünk.

VIETZ, Ferdinand Bernhart
Icones plantarum edico-oeconomico-technologicarum cum earum fructus ususque descriptione

Wien (Bécs), 1800-1819 10 kötet
 11. kötet: Joseph Lorenz Kerndl

Ferdinand Bernhart Vietz (1772-1815) osztrák orvos és gyógyszerész, 11 kötetes művében mindazokat a növényeket leírja, melyeket étkezésre, a gyógyászatban vagy a kertépítészetben felhasználtak és a gyógyszerkutatók során vizsgáltak. Az 1. és 2. kötet latin és német nyelven, a 3-10. kötetek csak német nyelven jelentek meg. A 11. kötet *Joseph Lorenz Kerndl* munkája. A monumentális művet *Ignaz Albrecht* bécsi rézmetsző közel 1200 kézzel színezett rézmetszete illusztrálja. A sorozat rendkívül ritka

7. tárló – A pannonhalmi kert

A pannonhalmi arborétum és kert összekapcsolódik egymással, mégis jól elkülöníthető az angolpark és a mára inkább már gyógynövényeket és kevésbé haszonnövényeket termelő „veteményes” kert.

A most látható, napjainkban 22 hektáron fekvő pannonhalmi arborétum és kert kiépítése a 19. század első felében kezdődött el. Pontosabban 1802-re datálható, amikor a bencés rend a tanítást kapta feladatul. A kert ettől kezdve a természettudományos oktatást is szolgálta.

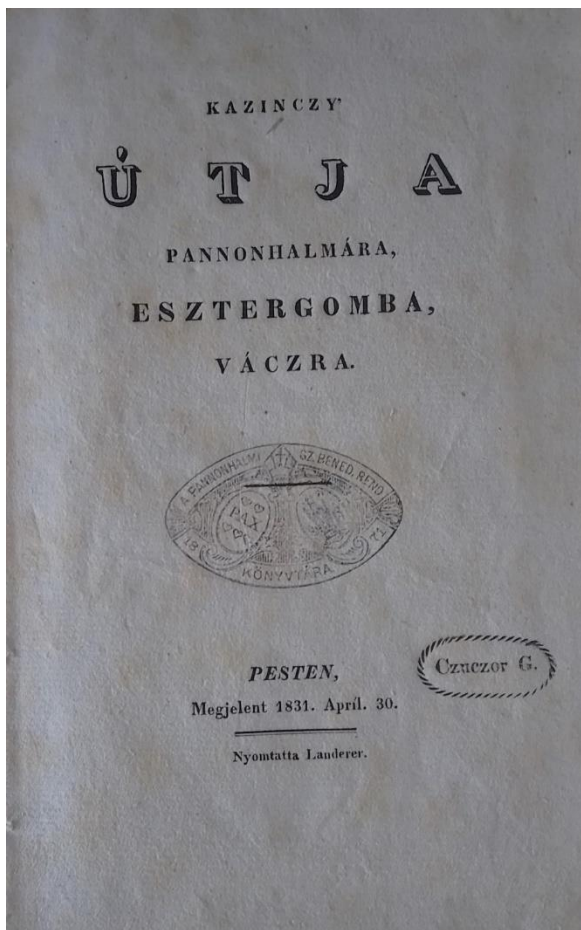
A növényeket kezdetben éghajlati övek, földrajzi területek szerint csoportosítva ültették. Az 1840-es években *Szedes Fábian* (1784-1859) bencés alakítja át a kertet angolparkká, melynek területe is megnő a *Rimely Mihály* (1793-1865) főapát földvásárlásainak köszönhetően. *Szedes Fábian* kertészeti naplójában 1830-ban már 80 fajról számol be. Az első és második világháború jelentős károkat okozott a pannonhalmi kertben: gondozatlanná vált, sok növény kipusztult. 1959-ben mégis 130 lombos fafajt és 22 fenyőt vehettek számba a szakemberek. A kert 1963-tól természetvédelmi terület, ám fejlesztésére az egyházi tulajdonos miatt a szocializmus évtizedeiben nem fordítottak gondot. A Pannonhalmi Főapátságához tartozó területként az épületegyüttessel 1996 óta a Világörökség része.

2009-ben pályázati segítséggel valósult meg az arborétum dendrobotanikai rehabilitációja: a növényállomány teljes feltérképezése, növényföldrajzi szempontból jellegadó új fajok és fajták telepítése.

Napjainkban több száz fa- és cserjefaj látható itt, Európa kárpáti, pannon és illír területein, Észak-Amerika keleti és nyugati, Ázsia japán, kínai és kaukázusi területein, valamint a Mediterráneumban őshonos fajok. Vannak különleges, ritka, Magyarországon csak kevés helyen előforduló botanikai értékek is.

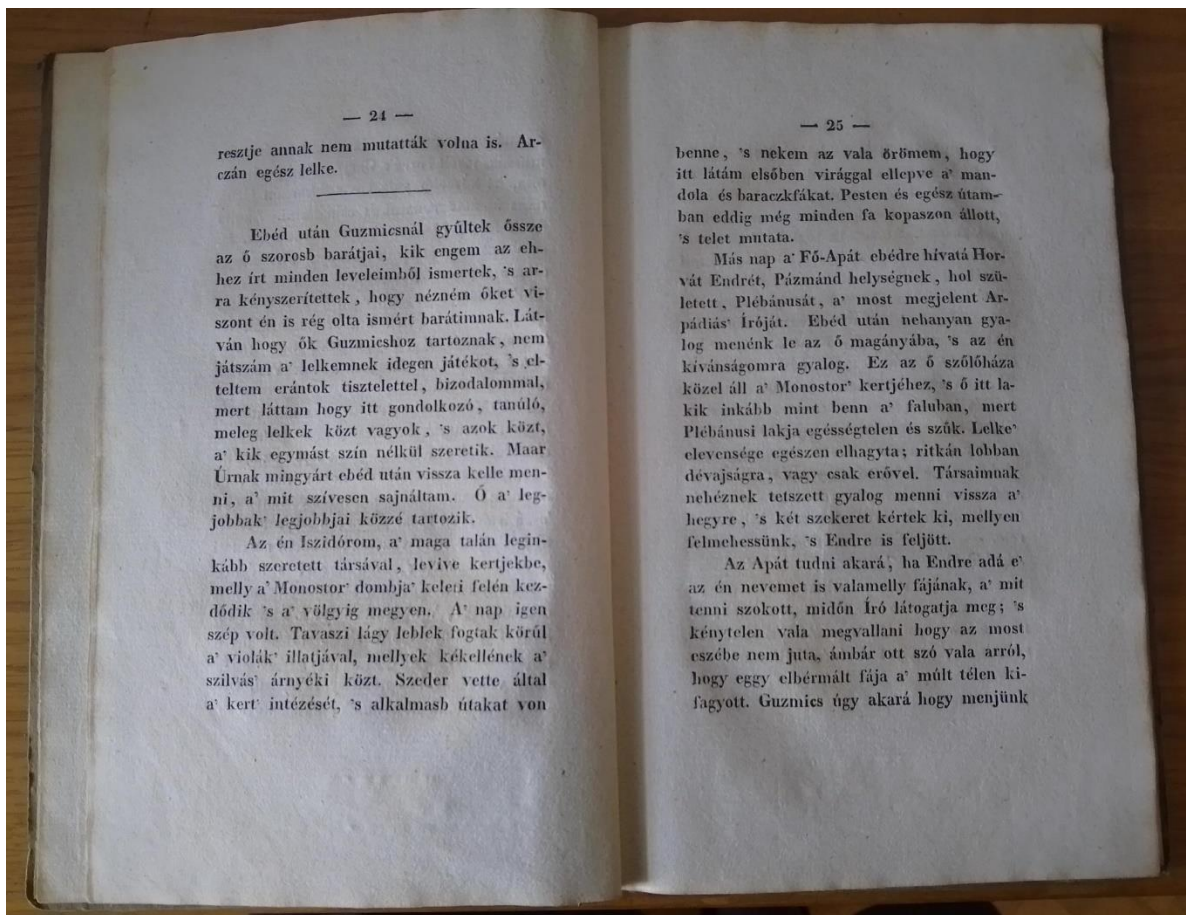
Különleges élményt nyújt kora tavasszal a hóvirágmező, a sárgálló téltemető és a későbbi évszakokban a ciklámen-telepek. A botanikai értékek mellett gazdag a terület énekesmadár állománya, és kisebb emlősöket, például mókust is láthatunk sétánk során.

A 19. században épült barokk pavilon és a 20. század elején, a *Hajdú Tibor* főapát (1858-1918) által kialakított lourdes-i barlang és Szent Benedek grotta mellé a 2000-es években épült meg a labirintus, ill. pihenők és mosdó kialakítása is megtörtént.

KAZINCZY Ferenc
Útja Esztergomba, Vácra és
Pannonhalmára
Pest, 1831

A minden kulturális és tudományos újdonságra kíváncsi nagy irodalom-szervező, ítéssz, költő és fordító, Kazinczy Ferenc 1831-ben kipróbálta a kor egyik legnagyobb és új technikai vívmányát, a gőzhajót. A kirándulás során – melynek úti eseményeit le is jegyezte – Pannonhalmán, Tatán, Esztergomban, Visegrádon és Vácott járt. Utazása közben, ahogy mindig, egész életében, érdeklődése minden természeti szépségre és az ember által létre hozott művészi alkotásra kiterjedt. Pannonhalmán nemcsak a klasszicista stílusban újjáépített épületegyüttest csodálta meg, hanem a kertet is.

— 24 —
resztje annak nem mutatták volna is. Ar-
czán egész lelke.

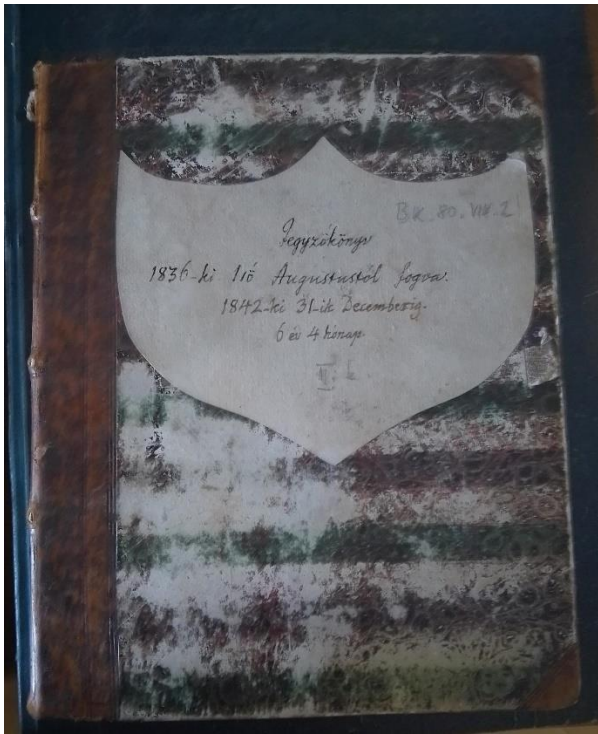
Ebéd után Guzmicsnál gyűltek össze az ő szoros barátjai, kik engem az ehhez írt minden leveleimből ismertek, 's arra kényszerítettek, hogy nézném őket viszont én is rég olta ismert barátimnak. Látván hogy ők Guzmicshoz tartoznak, nem játszám a' lelkenem idegen játékot, 's elteltem erántok tisztelettel, bizodalommal, mert láttam hogy itt gondolkozó, tanuló, meleg lelkek közt vagyok, 's azok közt, a' kik egymást szín nélkül szeretik. Maar Őrnak mingyárt ebéd után vissza kelle menni, a' mit szívesen sajnáltam. Ó a' legjobbabbak' legjobbjai közzé tartozik.

Az én Iszidórom, a' maga talán leginkább szeretett társával, levéve kertjébe, melly a' Monostor' dombja' keleti felén kezdődik 's a' völgyig megyen. A' nap igen szép volt. Tavaszai lágy leblek fogtak körül a' violák' illatjával, mellyek kékellének a' szilvás' árnyéki közt. Szeder vette által a' kert' intézését, 's alkalmasb' útakat von

— 25 —
benne, 's nekem az vala örömem, hogy itt látám elsőben virággal ellepve a' mandola és barackfákat. Pesten és egész útam-ban eddig még minden fa kopaszon állott, 's telet mutata.

Más nap a' Fő-Apát ebédre hívatá Horvát Endrét, Pázmánd helységnék, hol született. Plébánusát, a' most megjelent Arpádiás' Íróját. Ebéd után nehanyan gyalog menénk le az ő magányába, 's az én kívánságomra gyalog. Ez az ő szőlőháza közel áll a' Monostor' kertjéhez, 's ő itt lakik inkább mint benn a' faluban, mert Plébánusi lakja egésztelen és szük. Lelke' elevensége egészen elhagyta; ritkán lobbán dévajságra, vagy csak erővel. Társaimnak nehéznek tetszett gyalog menni vissza a' hegyre, 's két szekeret kértek ki, mellyen felmehessünk, 's Endre is feljött.

Az Apát tudni akará, ha Endre adá e' az én nevetem is valamely fájának, a' mit tenni szokott, midőn Író látogatja meg; 's kénytelen vala megvallani hogy az most eszébe nem juta, ámbár ott szó vala arról, hogy egy elbémált fája a' múlt télen kifagyott. Guzmics úgy akará hogy menjünk

SZEDER Fábrián Kertészeti naplója 1831-1841

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár több kéziratos naplót őriz, ezek közül az egyik legismertebb az a kertészeti napló-sorozat, melyet Szeder Fábrián bencés szerzetes vezetett. Ő a 19. század jellegzetes bencés szerzetese: *polihisztor*. Számos cikk, értekezés, és szépirodalmi mű: elbeszélés, vígjáték, költemény szerzője. Foglalkozott *nyelvészettel, oklevéltannal*, a korábban széptannak nevezett *művészettörténettel* és néprajzzal. A rend több középiskolájában tanított. 1830 és 1843 között Pannonhalmán a kert kiépítése és gondozása mellett a rend bölcselőhallgatóinak a nevelés-, esztétika-, oklevéltan és tanmódszer tanára volt, miközben a pénz-, ásvány- és régiséggyűjteményeknek elrendezésével foglalkozott, majd levéltárosként és könyvtárosként is működött.

